

GRENS MEER INFO

Moerasverhalen is een thema dat wordt belicht binnen Grensgevallen.

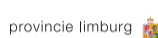
GEVALLEN

GRENSPARK KEMPEN~BROEK

Het project "Grensgevallen" bundelt en stroomlijnt erfgoedinitiatieven rond het thema van historische grenzen in GrensPark Kempen~Broek. Deze grensgeschiedenis werd bepaald door de bodem en fragmenten ervan zitten nog ingebed in het huidige landschap. "Grensgevallen" wil het streekeigen verleden -dat legendarisch maar tegelijk niet écht gekend zijn- tastbaar en zichtbaar maken voor alle inwoners van de streek.

Het project speelt zich af binnen de gemeenten Kinrooi, Bocholt, Bree (provincie Limburg – BE) en Weert (provincie Limburg – NL). Historisch gezien was dit het fluctuerende grensgebied tussen het toenmalige graafschap Loon, graafschap Horne en Land van Thorn. Meerdere streekbewoners (vrijwilligers, lokale organisaties, ondernemers en gemeentebesturen) werken samen binnen dit project. Ze zijn actief binnen en over de gemeenten heen.

Meer weten over Grensgevallen? Neem een kijkje op www.grensgevallen.eu! Alle overige informatie over GrensPark Kempen~Broek vind je terug in de Bezoekersgids of op www.kempenbroek.eu.

Bijzondere dank gaat uit naar de research van Jo Corstjens en Paul Capals (publicatie De Abeek, 2012), Alfons Bruekers – Stichting Geschiedschrijving Nederweert (tekstluik "Van Weert naar Nederweert"), Dorpsraad Altweerderheide en Geschied- en Heemkundige Kring Bocholt (archiefonderzoek), Piet Hermans, Stichting de Aldenborgh en Stichting Groen Weert. Betrokken terreinorganisaties: ARK Natuurontwikkeling, Natuurmonumenten, Agentschap voor Natuur en Bos, en Natuurpunt Bocholt.

COLOFON

V.U.: Deze kaart is een uitgave van Regionaal Landschap Kempen en Maasland vzw, Winterslagstraat 87, 3600 Genk, +32 89 65 56 65, info@rlkm.be, www.kempenbroek.eu.
Vormgeving: Hands Mediarouting
Depotnummer: D/2021/8362/15

GrensPark Kempen~Broek

WEERTERBEEK

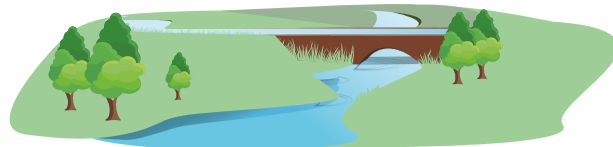
Grensgeval van het Kempen~Broek

GRENS

GEVALLEN

GRENSPARK KEMPEN~BROEK

MIDDELEEUWS KANAAL MET VERHAAL

Wie vandaag de Weerterbeek tussen Bocholt en Weert gaat zoeken, moet goed weten waar te kijken. Deze waterloop was nochtans een luide en duidelijke aanwezigheid in de streekgeschiedenis. Ze werd vanuit het niets door mensenhanden gegraven aan het einde van de 13^e eeuw, maar verdween met stille trom in het begin van de 20^e eeuw. In de honderden jaren daar tussenin was dit grillige kanaal een verbinding tussen Weert en Bocholt waarrond het stof constant opwaide.

Wist je dat ...

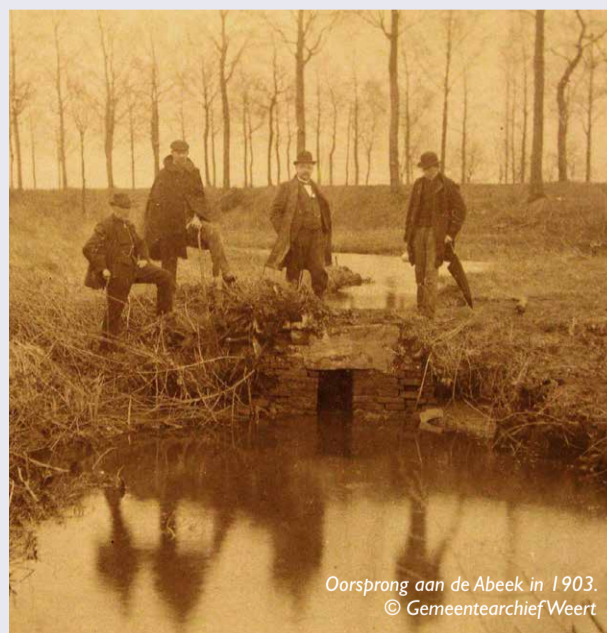
deze beek afhankelijk van plaats en tijd verschillende namen had? In Bocholt werd meestal "Weerterbeek" gebruikt, maar in Weert en Nederweert het omgekeerde "Bocholterbeek". Soms hoor je ook het verkorte "Weertbeek", en een enkele oude kaart vermeldt zelfs het foutieve Boshoverbeek.

SPEUREN NAAR SPOREN

Door historische kaarten en subtiele tekenen in het landschap, weten we toch nog waar de beek liep. Op 8 interessante punten langsheen het vroegere traject, staan nu infobordjes. Kom jij ze ook tegen onderweg?

EN GRAVEN MAAR

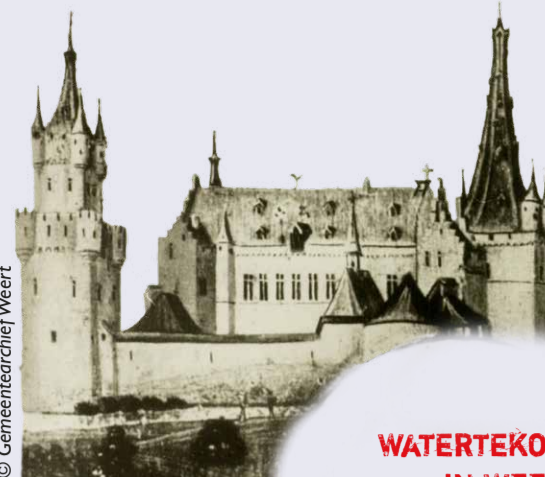
Het voor handen zijnde water kon de stedelijke groei niet bijbenen, dus klopte Willem II van Horne, heer van Weert, aan bij zijn neef Gosewijn, heer van het buurgebied Bocholt. Ze sloten een overeenkomst: die werd officieel gemaakt in een charter, gedateerd op 17 juni 1296. Ingehuurde arbeiders begonnen met graven van een aftakking van de **Abeek**. De Abeek lag iets hoger in het landschap dan Weert, dus er zou een verval zijn naar Weert toe. Al bleek dat verval later toch relatief te zijn, namelijk 6,5 meter van aan de Abeek tot de "Beekpoort" van Weert. Er stond dus geen sterke stroming in de beek.

Oorsprong aan de Abeek in 1903.
© Gemeentearchief Weert

Het **beektraject** was zo'n 13 kilometer lang. Van aan haar oorsprong ten zuidoosten van Bocholt liep ze boven het gehucht Kreyel door naar het huidige Smeetshof en dook ze -de tegenwoordige landsgrens over- daarna het Wijffelterbroek in. Ze passeerde vervolgens het gebied dat tegenwoordig Altweerderheide heet en liep noordelijk door naar de stadsgrachten rondom Weert. Waar mogelijk werd de beekbedding uitgegraven op droge stukken grond, maar soms was het natte landschap onvermijdelijk. Om de beek daarover te kunnen laten stromen, werden houten 'troggen', een soort aquaductjes, gebouwd.

© Gemeentearchief Weert

WATERTEKORT IN WEERT

Het begon allemaal in de 13^e eeuw... De middeleeuwen waren in volle gang en op dat moment ontwikkelden veel woonkernen in Europa zich tot steden waar ambachtsluierig handel dreven. Weert was er zo eentje van. De productie van **laken**, een soort wollen stof, nam een hoge vlucht en zorgde voor veel werkgelegenheid. Voor het wassen van de wol, kaarden, verven en spoelen, was veel water nodig. Dit gold evenzeer voor de leerlooiers, die gemalen eikenschors mengden met water. Daaraan onttrokken ze looistoffen die de dierenhuiden soepel moesten maken. Ook de Weerter **brouwerijen** konden altijd wel extra water gebruiken. En dan waren er voor de steeds groeiende stad **verdedigingsgrachten** nodig die gevuld moesten worden: Weert was militair strategisch gelegen en bevond zich ook op een kruispunt van handelswegen, dus stadsmuren en -grachten waren geen overbodige luxe. Binnen de muren moesten de kasteelgrachten van de Aldenborgh en later de Nijenborgh, de burcht van de heren van Weert, eveneens gevuld worden. Tot slot was er ook stromend water nodig voor eventuele brandbestrijding in de stad.

Weert moest dus gaandeweg op zoek naar extra water. Maar om water van de nabijgelegen Tungelroysebeek te gebruiken, was de ligging van Weert niet ideaal. De stad bevindt zich op een **hoge zandrug** in het verder vlakke landschap. Dat 'eiland van Weert' werd in die tijd dan ook nog eens omringd door lageregelegen pelen en uitgestrekte moerassen. En water kan natuurlijk niet omhoog stromen.

Het zegel van Willem II van Horne, met het typische wapenschild met 3 horens.
© Gemeentearchief Weert

SPELER OP HET POLITIEK TONEEL

De Weerterbeek was als het ware een belangrijke ader voor de toenmalige economie, maar ze speelde ook politiek een rol. Wie de zogenaamde kraan aan de bron kon dichtdraaien, had immers macht over de ander. In de 13^e eeuw -bij de aanleg van de beek- waren de heren van Bocholt en Weert neven van elkaar. Gosewijn van Bocholt vroeg zelfs niets in ruil: hij zag waarschijnlijk al te goed in dat Weert in een **afhankelijke positie** kwam te staan. Maar in latere tijden veranderde die situatie natuurlijk: soms stonden de heersers lijnrecht tegenover elkaar, soms was er dan weer diplomatieke toenadering door huwelijkspolitieke banden.

De adellijke dames kwamen meer dan eens tussenbeide in de loop der eeuwen.

Begin 16^e eeuw kwamen de toenmalige gezaghebbers van Bocholt en Weert tegenover elkaar te staan. Margaretha was echtgenote van respectievelijk de eerste en zus van de andere, en zat zo middenin de hoog oplaaierende, tegengestelde belangen omtrent het waterdebiët. Door bemiddeling bij haar man verkreeg ze dank van de Weertenaren.

In de 17^e eeuw moest Magdalena van Egmond, dame van Weert, hulp van hogerhand inroepen: de prins-bisschop van Luik kwam tussenbeide in de zaak over de toenmalige geblokkeerde watertoevoer.

In de 18^e eeuw was het de dame van Bocholt, gravin van Lanoy, die haar eigen onderdanen door de scout ter verantwoording liet roepen om de -op dat moment stabiele- verstandhouding met Weert niet te ondermijnen.

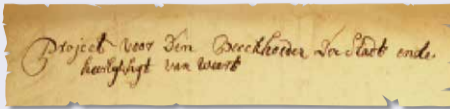

GERUZIE EN GESJOEMEL

Het oorspronkelijke charter uit de 13e eeuw was helemaal niet zo uitgebreid. Zo stond bijvoorbeeld nergens expliciet te lezen **wie nu eigenlijk eigenaar was van de beek**: Bocholt of Weert? En wie van beiden stond in voor het onderhoud? In de loop der eeuwen werden regelmatig klachten van lokale bestuurders naar hogere instanties verzonden, net door dat gebrek aan onderhoud stroomopwaarts waardoor er verderop te weinig water ter beschikking was. Meermaals werd hen meegedeeld dat de beek eigendom was van Weert, en dat werd definitief op papier gezet door de prins-bisschop van Luik in 1733.

Aan de trog tussen Bocholt en Weert werd in augustus 1700 het dode lichaam van de zoon van Jan Opdewaerde aangetroffen. De onfortuinlijke jongeman lag "ongeveer 30 stappen van het laatste hazelbosje langs de Weerterbeek", zo staat in het officiële inspectieverslag. De vaststelling van de doodsoorzaak werd op de plaats van de misdaad gedaan. Onder het toeziende oog van schepenen uit Bocholt en Weert onderzochten chirurgijn en dokter bij kaarslicht de diepe holte in het hoofd. Moest er nog twijfel over bestaan hebben; er werd verklaard dat hem een zware slag toegebracht werd.

Tegen de Bocholtse brouwer Jan Martens en landbouwer Jan-Mathieu Gielkens liep een jarenlange rechtszaak. Beide heerschappen hadden de beek rechtgetrokken en er een sluis in geplaatst voor eigen gebruik, illegaal weliswaar. Onverwachte vrijspraak, beroep, en onbetaalde boetes volgden elkaar op. Uiteindelijk kwam een vijfkoppige delegatie officiële vaststellingen doen - mét foto toestel. Nog eens 2 jaar later, in 1905, volgde eindelijk het definitief arrest. Beiden moesten ze alsnog hun boete én een schadevergoeding voor de herstellingswerken betalen.

Wist je dat ...

er "beekhoeders" werden aangesteld door de stad Weert? Ze stonden in voor het vegen van de beek en voor het opsporen van onregelmatigheden.

Maar dat nam niet weg dat de oorsprong en de helft van de loop wel op grondgebied Bocholt lagen. De beek was in het dagelijkse leven non-stop het onderwerp van **discussies en beschuldigingen** van de omwonende bevolking. Ten eerste was er het onderhoud van de beek, dat als een hete aardappel werd doorgeschoven tussen Bocholt en Weert. De waterloop werd dus niet altijd voldoende geveegd of geruimd, wat zorgde voor een slechtere en mindere doorstroming van het water. De talloze "keuter"boertjes taptten stiekem water af om hun gewassen te begieten, of wierpen dijkes op uit protest in een of andere ruzie. De watermolenaars verderop hadden dan te weinig stuwning voor hun raderen. Ook de Weerter brouwers waren regelmatig ontevreden omdat ze het te stellen hadden met het vervuilde water dat van de lakenververs kwam. Klachten, nalatigheid en sabotageacties doorspekten zodoende de geschiedenis van de Weerterbeek.

INGENIEUZE KNEEPJES

Dat de Weerterbeek door mensenhanden aangelegd werd, was op enkele cruciale punten duidelijk te zien. Om te beginnen, kende de beek haar oorsprong niet aan een bron, maar aan de Abeek. Daar werd een gat in de oever voorzien van waaruit dan een aftakking -de Weerterbeek dus- vertrok. Het gat mocht niet groter zijn dan dat waar een bijenkorf ("biecaer" in het charter van 1296) in zou passen. Het aftappunt wordt vanaf dan vaak aangeduid met "**het caer**". Het oorspronkelijke, 13e-eeuwse caer bevond zich achter de (huidige) Clootsmolen. In de 15e eeuw gaf de prins-bisschop van Luik toestemming om een doorlaat ter grootte van 3 biecaers te hanteren omwille van de toegenomen waterbehoefte. Door de vele onenigheden over de beek, werd in de 16e eeuw een nieuw, stenen caer voorzien op de Abeek, en dat net op het grondgebied van de jurisdictie van het onpartijdige Bree. 300 jaar later werd het caer een laatste maal verplaatst; deze keer door de aanleg van de Zuid-Willemsvaart.

Het traject van de nieuwe **Zuid-Willemsvaart** botste nog een aantal keer met dat van de Weerterbeek. Koning Willem hield gelukkig rekening met het verzoek om de beek via 2 duikers (soort koker) onder het kanaal door de leiden.

Tot slot kruiste de beek ook eeuwenlang 2 té natte elementen. Hiervoor werd telkens een **trog** gebruikt: een grote, overdekte, houten goot. De zogenaamde "eerste trog", ofwel Kleine Trog, leidde de beek over de Kruispeel richting de Kalverpeel. Via de "achterste trog", ofwel Grote Trog, liep ze over de Lechterrietbeek doorheen het Wijffelterbroek. Het hout van deze laatste was na enkele eeuwen en vele renovaties definitief aan vervanging toe: er kwam een ijzeren trog in de plaats in 1801. In 1900 werd het uiteindelijke een exemplaar in beton.

DOOR WEERT NAAR NEDERWEERT

De Weerterbeek werd -met zekerheid in de late middeleeuwen- verder doorgetrokken naar Nederweert. Vanaf de stadsgrachten in Weert liep het **parcours** van de waterloop over de gehuchten Biest, Klein-Leuken, Caelen en Rosveld in een vrij rechte lijn naar het dorp Nederweert. Vanaf de St.-Lambertuskerk liep zij door de Kerkstraat, vóór de huizen langs, week vervolgens af naar Budschop en via de buurtschap Hulsen mondde zij uit in het huidige natuurgebied Sarsven & De Banen.

De **betekenis** van deze kunstmatige waterloop was voor Nederweert dezelfde als voor Weert. Het water uit de beek diende onder andere voor de brandbestrijding. Daarnaast had het een belangrijke economische functie: de aan het tracé gelegen lokale industrieën zoals blauwververijen en bierbrouwerijen haalden er hun water uit. En loosden er hun afvalwater... Daarnaast, of juist daarom, was de beek ook eeuwenlang een twistpunt van de goede burens Weert en Nederweert. Dat speelde vooral in de 18e eeuw. Als er in Weert watertekort was, sneed men de doorstroming naar Nederweert tijdelijk af, zodat men daar droog kwam te staan.

GROTE VERANDERINGEN IN DE 19e EEUW

Vanaf de 19e eeuw veranderde er veel. Het caer op de Abeek werd geherlokaliseerd door de aanleg van de Zuid-Willemsvaart. Door het uiteindelijke verdwijnen van de lakennijverheid en de komst van het kanaal was de hoge **nood aan water afgenomen**. Het juridische getouwtrek ging over kleinere akkefietjes maar kreeg meer en meer een principiële ondertoon. Het ging vaak over bewoners en lokale ondernemers die water van de beek voor eigen gewin probeerden af te sluisen. Tussen Weert en Nederweert was de beek een open riool geworden en werd het tracé deels verlegd en overkluisd.

Begin 20e eeuw werd voor het eerst in vraag gesteld of de hoge onderhouds- en herstellingskosten van de beekloop wel opwogen tegen het nostalgische behoud ervan. Op een raadszitting in 1938 werd uiteindelijk beslist om de beek op te heffen.

HEDENDAAGSE SPOREN EN STUKJES

De contouren van de bedding werden grotendeels gedempt of verdwenen door de intensivering in de landbouw in de 20e eeuw. Hier en daar getuigt een droge bedding of een bomenrij nog van de eeuwenoude waterloop. Vanaf Altweerterheide tot aan het IJzerenmangebied is de beek wel bewaard gebleven in het landschap.

Wist je dat ...

In het douanekantoor dat tot 1984 op de grensovergang tussen Bocholt en Weert stond, werd in 1956 door de burgemeesters van beide gemeenten gezamenlijk een tegeltableau ingemetseld. Daarop stond symbolisch de Weerterbeek uitgebeeld, samen met een tekst die de gemeentelijke banden -na het eeuwenlange gebakkelei- weer aanhaalt.

TIP

Vlieg in vogelvlucht over het huidige landschap van het oude beektraject. Ontdek met de fiets of met de auto de infoborden die op de uitgelichte plekjes staan. Neem even een rustpauze op de picknickplek aan de grensovergang en bewonder de replica van het tegeltableau! En sluit zeker af met een bezoekje aan de reconstructie van de Grote Trog.

Scan de QR-code voor meer informatie!

